

HOKIMLARNI LAVOZIMIGA TAYINLASH VA UNDA OZOD ETISH MASALALARI: QIYOSIY HUQUQIY TAHLIL

Muxammadiyev Sindorbek Bobirjon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

magistratura bosqichi talabasi

Elektron pochta: 1sindorlawyer99@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bugungi globallashuv jarayonida davlat boshqaruv sohasini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirib borish juda muhimdir. Bu borada mahalliy davlat boshqaruvi masalasi alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqolada O‘zbekistonda mahalliy davlat boshqaruvi bosh mansabdori bo‘lgan hokimlik institutining rivojlanish bosqichlari hamda ularni vazifasiga tayinlanishi va ozod etish masalalari, bu boradagi ilg‘or xorijiy mamlakatlar amaliyoti hamda ulardagi mavjud ustunliklarni milliy qonunchilikda qo‘llash bo‘yicha takliflar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: davlat boshqaruvi, mahalliy davlat boshqaruvi, ma‘muriy islohot, mahalliy ijro hokimiyati, hokim, gubernator, burgomistr, akim, hokimlarni lavozimiga tayinlash, hokimlarni lavozimidan ozod etish. hokim faoliyatini baholash.

ISSUES OF APPOINTMENT AND RELIEVE OF GOVERNORS TO THE POST: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

ABSTRACT

In today’s process of globalization, it is very important to develop the sphere of public administration in accordance with the requirements of the time. A special place in this issue is occupied by the issue of local government. This article will focus on the stages of development of the khokim institute, which is the main official of local

government in Uzbekistan, as well as on the issues of appointing and relieving them of their duties, on best foreign practices in this area and proposals for the application of their existing advantages in national legislation.

Key words: state administration, local public administration, administrative reform, local executive power, khokim, governor, burgomistre, akim, appointment of governors, relieve of governors. assessment of the activities of the governor.

Uzoq tarixiy davr mobaynida markaziy hokimiyat davlat boshqaruvi jarayonida mahalliy darajadagi davlat boshqaruvini tashkil etishga va hududiy boshqaruvni ushbu tizim orqali amalga oshirishga harakat qilib kelgan. Shuning uchun ham mahalliy ijro hokimiyati organi rahbarlari markaziy hokimiyatning joylardagi vakili sifatida ko‘rilgan. Ushbu prinsipdan kelib chiqilib ularning lavozimga tayinlanishi va undan ozod etilish masalalari markaziy hukumat tomonidan amalga oshirish tizimi ham shakllanib kelgan. Biroq vaqt o‘tgan sari odamlarning davlat boshqaruvi, xususan, mahalliy davlat boshqaruvi sohasidagi qarashlari o‘zgarib bordi. Endilikda mahalliy davlat boshqaruvi organlari, avvalo, markaziy hokimiyatning hududiy ko‘rinishi emas, balki aholining o‘zini o‘zi boshqarish tizimining ajralmas qismi degan tushunchalar shakllana boshladi. Mahalliy boshqaruvga tushunchasiga turli olimlar turlicha yondoshadilar. Masalan O.Turg‘unov “Mahalliy boshqaruv – davlatning hududiy birliklari negizida qonun hujjatlariga asosan tartibga solish faoliyati hisoblanib, mahalliy davlat hokimiyati vakillik va mahalliy ijro hokimiyati organlari tomonidan hudud manfaatlarini inobatga olgan holda olib boriladigan ijrochilik va farmoyish berish faoliyatidir”, - deb ta’rif bergan [1].

XIX asrning birinchi yarmidan boshlab dunyoning ko‘plab mamlakatlarida mahalliy boshqaruv birinchi navbatda shu hududda istiqomat qiluvchi aholi vakillarining xohish-istaklarini ro‘yobga chiqaruvchi tuzilma sifatida eng birinchi navbatda ular oldida javobgar bo‘lishi lozimligi belgilab qo‘yila boshlandi. Bu o‘z esa

navbatida mahalliy boshqaruv organi rahbarlarining o‘z lavozimlarini egallashi va undan ozod etilishining yangicha tizimlari shakllanishiga olib keldi. Shu tariqa ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda mahalliy davlat boshqaruvi rahbarlarini lavozimiga tayinlanishi va ozod etilishining yangi mexanizmlarini ishlab chiqish zaruriyatga aylanib bordi. O‘zbekiston Respublikasi ham bundan mustasno emas. Jumladan BMTning 2021-yil uchun O‘zbekiston bo‘yicha yillik xulosasida: “Mahalliy hukumat muxtoriyatga (avtonomiya) ega emas va ko‘p jihatdan markaziy hukumatga bog‘liqdir. Viloyat hokimlari amalda prezident tomonidan tayinlanadi, shu bilan birga mintaqaviy kengashlarga (Kengash) raislik qiladi. Natijada manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga keladi va mahalliy aholi oldida ularning javobgarligini pasaytiradi. Shunday qilib, mahalliy hukumat o‘zini fuqarolarga xizmat ko‘rsatuvchi ta‘minotchi (provayder) emas, balki hudud ma‘muri deb biladi” [2].

Shundan kelib chiqib, O‘zbekistonda 2017-yilning 8-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida ma‘muriy islohotlar konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi (PF-5185) farmon asosida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasida ma‘muriy islohotlar konsepsiyasida vertikal boshqaruv tizimi va ijro etuvchi hokimiyat organlari hamkorligining mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan kelgusida mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va hokimlar faoliyati ustidan ta‘sirchan jamoatchilik nazoratini ta‘minlashga qaratilgan yangi tizim ishlab chiqish dolzarbligi keltirib o‘tilgan. Bundan tashqari, mahalliy ijro organlarining samaradorligiga erishish, bu yo‘nalishda ushbu organ rahbari sifatida hokimlarning o‘z lavozimlarini egallashlari va undan ozod etilish mexanizmini zamon talabiga mos ravishda isloh etish masalalari ham dolzarb vazifalardan biri ekanligi qayd etib o‘tish lozim. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yilda qabul qilingan “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”(PF-60)da ilgari surilgan islohotlar taklifi ahamiyatlidir. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi ijro etuvchi hokimiyatni tom ma‘noda xalqqa xizmat qiluvchi organga aylantirishni nazarda tutadi” [3].

Bugungi kunda O‘zbekistonda hokimlarni lavozimiga tayinlash va undan ozod etish masalasi amaldagi qonunchilikka ko‘ra ko‘ra prezident vakolatlari doirasiga kiritilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93,102-moddalari, “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 913-XII-sonli qonunning 2-moddasi prezident hokimlarni lavozimiga tayinlashi va undan ozod etishi belgilangan. Bu borada rivojlangan xorijiy mamlakatlar qonunchiligini o‘rganganimizda turli mamlakatlarda turlicha tizim mavjudligiga guvoh bo‘ldik. Jumladan, Germaniyada mahalliy davlat boshqaruvi sohasida o‘ziga xos kommunal tizimidan foydalaniladi.[4] Unga ko‘ra mahalliy darajadagi boshqaruv Kengash va Administratsiyaga beriladi. Kengashlar kollegial tartibda faoliyat yuritib, administratsiyaga bevosita yoxud bilvosita saylab qo‘yilgan burgomistr boshchilik qiladi.[5] Agar ularning faoliyatida noqonuniylik aniqlangudek bo‘lsa, fuqarolar burgomistrning iste‘fosini talab etishlari mumkin bo‘ladi. Bu holatda hududda referendum o‘tkaziladi va uning natijalari bo‘yicha burgomistrning keyingi faoliyati hal etiladi. Bu usul ancha keng tarqalgan bo‘lib, masalan Brandenburgda 1996-2005-yillar oralig‘ida 16 nafar burgomistr shu tariqa lavozimidan ozod etilgan. Bundan tashqari burgomistrning noqonuniy xatti-harakati yuzasidan sud ishi olib borilib, burgomistr sud qarori bilan ham lavozimidan ozod etilishi mumkin. [6] Yaponiyada mahalliy davlat boshqaruv tizimi 1947-yilda qabul qilingan Yaponiya konstitutsiyasi asosida amalga oshiriladi. Unga ko‘ra Yaponiya prefekaturalari

(viloyat) gubernatorlar, shaharlar esa merlar tomonidan boshqariladi. Yaponiyada mavjud mahalliy davlat boshqaruvi tizimini samarali ishlashining sabablaridan biri bu hokimiyatlar bo‘linishi hamda bir-birini tiyib turish prinsiplarining yuqori darajada belgilab qo‘yilgani bilan ham bog‘liq. Masalan gubernatorlar ijro hokimiyati rahbari sifatida veto huquqiga egalar. Bu orqali ular mahalliy kengash tomonidan chiqarilgan normativ hujjatlarni to‘xtatib qo‘yishlari mumkin. Shuning bilan bir qatorda gubernatorlarda yakkahokimlik hissi vujudga kelishini oldini olish maqsadida mahalliy kengashning har bir deputatiga maxsus vakolat berilgan bo‘lib, unga ko‘ra har bir deputat gubernatorga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish jarayonini boshlashi

mumkin. Biroq shuni ham ta’kidlash lozimki, gubernatorida o‘ziga ishonchsizlik votumi e’lon qilingan boshlab 10 kun muddat ichida mahalliy kengashlarni tarqatib yuborib, yangi saylovlarni boshlashi mumkin. Biroq basharti yangi saylangan mahalliy kengashning ilk majlisida yana ishonchsizlik votumi bildirilsa, gubernator 10 kun muddat ichida iste’fo berishi majburiy bo‘ladi [7].

Shuningdek qo‘shni mamlakat sifatida Qozog‘iston Respublikasidagi mavjud amaliyot ham biz uchun ahamiyatlidir. Qozog‘istonda mahalliy davlat boshqaruvida hududlarni boshqarish ijroiya hokimiyat rahbari – akimlarga yuklatilgan. Akimlarning o‘z lavozimlarini egallashi va undan ozod etilishining huquqiy asoslari esa Qozog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi va “Qozog‘iston Respublikasining mahalliy davlat boshqaruvi va o‘z-o‘zini boshqarish to‘g‘risidagi qonuni” bilan tartibga solinadi. Qozog‘istonda mahalliy davlat hokimiyati sohasidagi ko‘zga ko‘ringan olimlardan biri Kemelbekov Adlet fikricha: “Aslida Qozog‘istonda mahalliy o‘zini o‘zi boshqarishning alohida oganlari mavjud emas, ular bir vaqtning o‘zida davlat hokimiyatining eng quyi birligi hisoblanadi va asosan mahalliy aholini qiynayotgan muammolar bilan shug‘ullanib, ularning manfaatlari doirasida faoliyat yuritadi” [8]. Qozog‘iston Respublikasida ham mahalliy davlat hokimiyati rahbari hisoblanuvchi akimlarni lavozimiga tayinlash va undan ozod etish masalalari prezident vakolatlariga kiritish amaliyoti shakllangan. Biroq 2021-yilning may oyida mamlakat prezidenti Qosim-Jo‘mart To‘qayev amaldagi saylov va mahalliy boshqaruvga doir qonunchilikka o‘zgartirish kiritishga doir taklifni ilgari surdi. Unga ko‘ra endilikda eng quyi ma’muriy birliklar: tuman ahamiyatidagi shaharlar, shaharchalar, qishloq okruglari va qishloqlarning akimlari xalq tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz berish orqali lavozimiga tayinlanishi belgilab qo‘yildi. Endilikda “Qozog‘iston Respublikasining mahalliy davlat boshqaruvi va o‘z-o‘zini boshqarish to‘g‘risida”gi qonuni 36-moddasiga ko‘ra:

- Tuman ahamiyatidagi shaharlar, shaharchalar, qishloq okruglari va qishloqlarning akimlari aholi tomonidan umumiy, teng va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz

berish yo‘li orqali yashirin tarzda saylanadi. 25 yoshga to‘lgan Qozog‘iston Respublikasi fuqarolari akimlik lavozimiga saylanishlari mumkin.

- 1 shaxs surunkasiga 2 martada ortiq muddatga akimlik lavozimiga saylanishi mumkin emas. Akimlik muddati 4 yil.

Shuningdek, saylangan akimlarning o‘z lavozimidan ozod etilish asoslari ham qonunchilikda belgilangan bo‘lib, amaldagi akimning vafot etishi, respublika fuqaroligini yo‘qotishi, partiya a‘zolidan chetlashtirilishi, a‘zo bo‘lgan partiyasi tugatilishi va qonunda belgilangan boshqa hollarda ushbu jarayon sodir bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, mahalliy vakillik organi deputatlari tomonidan akimlarga ishonchsizlik votumi bildirilganda akimlar is‘tefoga chiqishi amaliyoti ham shakllangan. “Ushbu yangi tizim bo‘yicha akimlar mahalliy aholining ishonchini qozonishga, ularning fikr-mulohazalari bilan ish bolib borishga harakat qilishiga va shu orqali mahalliy aholining bevosita o‘zi yashab turgan hududini kompleks rivojlantirishda faol ishtirok etishiga imkon beruvchi muhitni yaratish mumkin deb hisoblaymiz”, -deb ta‘rif beradi Qozog‘iston Respublikasi Prezident Administratsiyasi rahbari o‘rinbosari Malik Murzalin [9].

Mahalliy davlat hokimiyati hamda ularning rahbarlarini lavozimiga saylash va undan ozod etish masalasida xorijiy rivojlangan mamlakatlardagi mavjud amaliyot va qonunchilik o‘rganilganda ularda bir qancha ustun jihatlar mavjud ekanligini aniqladik. Bular qatorida: mahalliy davlat boshqaruv organi rahbarini mo‘z lavopzimiga saylab qo‘yish amaliyoti, ularni lavozimidan ozod etishda mahalliy vakillik organi deputatlarining irodasini namoyish etuvchi ishonchsizlik votumi bildirish kabi institutlarni keltirishimiz mumkin. Ushub ustun jihatlardan mamlakatimizda olib borilayotgan ma‘muriy islohotlar jarayonida milliy qonunchiligimizda belgilab qo‘yish lozim deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mahalliy boshqaruv.Darslik.O.Turg‘unov va boshqalar.Toshkent.2017.13-14-betlar

2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Yangilangan Umumiy Mamlakat Tahlili: O‘zbekiston. 2021-yil. uzbekistan.un.org
3. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Sh.Mirziyoyev. Toshkent. 2021. 88-bet.
4. «Опыт формирования органов местного самоуправления в зарубежных государствах». «Марийский юридический вестник» № 4(15)/2015. Кудрявцев Валентин Викторович. Аспирант кафедры конституционного и административного права Марийского государственного университета. г. Йошкар-ола.
5. Сравнительное исследование российской муниципальной избирательной системы и немецкой модели организации местных выборов. ГБОУ ВПО «Рязанский государственный университет им. С.А. Есенина». Е. А. Шапошникова. 2012.
6. Элс Д. Местное самоуправление в Германии // Гос-во и право. 2002. № 3. С. 70.
7. Местное самоуправление в Японии. А.П. Мельников.
8. Features of development of the institute of local self-governance in the republic of Kazakhstan. Kemelbekov Adlet. Post-graduate student of the department of legal support of state and municipal service of the Russian Presidential academy of National Economy and Public Administration. «Образование и Право» № 12. 2019.
9. [https://strategy2050.kz/ru/news2851@21560@\\$8/pryamyevyboryselskikhakimovminimizirovanyriskivydv*izheni&ya-svoikh/91](https://strategy2050.kz/ru/news2851@21560@$8/pryamyevyboryselskikhakimovminimizirovanyriskivydv*izheni&ya-svoikh/91)